

Projekt svjetskog etosa

Mogući okvir, smjerokaz i sadržaj međureligijskog dijaloga u BiH

Alen Kristić

Posve je pogrešno od međureligijskog dijaloga, odnosno vjerskih zajednica, očekivati rješenje nagomilanih društveno-političkih problema. Međutim, vjerske zajednice mogu, naročito kroz međureligijski dijalog, doprinostiti, čak prednjačiti, u stvaranju *pozitivnog moralnog ozračja u društvu* u kojem će, unatoč napetostima, biti moguće *doseći suglasje* i na dobro svih *razriješiti probleme* kojima je opterećeno društvo. Kao dokaz iznesene tvrdnje, želimo ukazati na pozitivni potencijal *projekta svjetskog etosa* za međureligijski i općedruštveni dijalog u BiH.

Uz *Deklaraciju o svjetskom etosu*¹, prvi konkretni plod projekta svjetskog etosa, pristali su poglavari velikih svjetskih religija jer su bili duboko uvjereni da upravo svjetske religije na jedinstven način mogu pridonijeti *duhovnoj obnovi čovječanstva*, odnosno obraćenju i promjeni čovjekova srca, njegovog nutarnjeg stava i mentaliteta. Zaludu je ispisivati nove zakone, ako u ljudima ne živi *etička volja* da zakone poštuju, ako u ljudima nedostaje *etička motivacija* za prihvaćanje odgovornosti i zakona. Sviješću poglavara svjetskih religija pri tome nije upravljala pomisao da su vjernici bolji od drugih ljudi, nego upravo *pokajničko priznanje* da su zlu u svijetu uvelike pridonijeli vjernici, odnosno česta zlouporaba religija. Ne zatvarajući oči pred *povijesnim zatajenjem religija*, stavlajući svoj potpis ispod *Deklaracije o svjetskom etosu* u Chicagu 4. rujna 1993. godine, za vrijeme zasjedanja

---

¹ *Deklaraciju o svjetskom etosu* s engleskog je na hrvatski jezik preveo prof. dr. Mato Zovkić. Tiskana je od strane Hrvatskog ogranka Svjetske konferencije religija za mir (WCRP). Deklaracija je dostupna na više svjetskih jezika, uključujući i hrvatski, na službenoj stranici Zaklade za svjetski etos u Tübingenu www.weltethos.org

Parlamenta svjetskih religija, poglavari svjetskih religija obvezali su sebe i svoje vjernike da će se ubuduće zajedno suprotstavljati svim oblicima nečovječnosti i zla u svijetu. Sadržaj Deklaracije već je tada jasno ukazivao na sredstvo koje vjernici u sučeljavanju s nečovječnošću imaju na raspolaganju – *prastaru mudrost zajedničku svim religijama*.

Ustvari, projekt svjetskog etosa suvremene ljude želi podsjetiti na tu prastaru, a zaboravljenu, *mudrost*, koja unatoč neporecivim i dubokim razlikama između religija, naročito dogmatske prirode, ukazuje na ono što je *već sada zajedničko svim religijama*. To je, u učenjima svih religija, sačuvan *zajednički sustav temeljnih etičkih vrijednosti* – neopozivih i bezuvjetnih smjernica – na temelju kojih se može i već se gradi *svjetski etos*. Riječ je, zapravo, o jedinom primjerenom odgovoru na globalizaciju svjetskih problema: *globalizaciji etosa*, odnosno *globalizaciji ljudske odgovornosti*. Uz to treba podsjetiti kako su temeljne etičke vrijednosti zajedničke svjetskim religijama upravo one vrijednosti koje zagovaraju sve velike *filozofske tradicije svijeta humanističke orijentacije*. Dakle, oko izgradnje boljeg svijeta, a na temelju zajedničkih vrijednosti, doduše, različito zasnovanih i motiviranih, moguće je *savezništvo (koalicija) vjernika i nevjernika!*

Prevedeći u suvremeni kontekst neopozive smjernice zajedničke svjetskim religijama i filozofskim tradicijama, odnosno prastare zapovijedi – *Ne smiješ ubiti! Ne smiješ krasti! Ne smiješ lagati! Ne smiješ provoditi seksualni nemoral!* – pokušat ćemo ukazati koliko je pozitivnog i ozdraviteljskog potencijala skriveno u njima s obzirom na društveno-političke probleme kod nas. Tako želimo, s jedne strane, potaknuti sve ljude, naročito vjernike, na njihovu dosljednu primjenu u oblikovanju osobnog i društvenog života, a, s druge strane, ukazati da upravo one čine mogući i poželjni *okvir, smjerokaz i sadržaj konkretnog međureligijskog dijaloga* u BiH koji će biti u stanju pridonijeti ozdravljenju bosanskohercegovačkih vjerskih zajednica i društva u cijelosti. Preduvjet za to će biti, bez sumnje, pokajničko priznanje naših vjerskih poglavara i vjernika o *povijesnom zakazanju religija na našim područjima*, kad je u pitanju rad oko opraštanja i pomirenja, odnosno razgrađivanja stoljetnih mržnji i neprijateljskih slika, što se naročito odnosi na vrijeme uoči, za vrijeme i poslije posljednjeg rata.

Ljudskost i uzajamnost

Projekt svjetskog etosa, podsjetimo da mu je idejni tvorac njemačko-švicarski katolički teolog *Hans Küng*², ne zagovara niti *sinkretizam* (miješanje religija) niti *prevlast* jedne religije nad drugom niti *stvaranje nove jedinstvene svesvjetske religije* nego svjesnu i odgovornu suradnju vjernika različitih religija (i nevjernika) oko izgradnje boljeg svijeta koja izniče i ujedno vodi dubljoj ukorijenjenosti vjernika u vlastitoj tradiciji. Dva načela, odnosno temeljna stupa, na kojima počiva svjetski etos, *ljudskost* su i *uzajamnost*, a iz njih se izvode *četiri neopozive smjernice (zapovijedi)*. Iako trebaju biti prevedene u današnje vrijeme, čemu naročito doprinosi *Zaklada za svjetski etos* u Tübingenu, oko njih su usuglašene sve velike religijske i filozofske tradicije.³

Što bi, onda, konkretno trebalo značiti za međureligijski dijalog kod nas, *načelo ljudskosti* (sa svakim čovjekom treba ljudski, a ne neljudski postupati), odnosno uvjerenje da svaki čovjek posjeduje *neotuđivo i nedodirljivo ljudsko dostojanstvo*, te zato ne smije *postati puko sredstvo i objekt* u gospodarstvu, medicini, medijima i politici, nego trajno mora ostati *njihov subjekt i konačni cilj*? Vjerujemo da bi vjerske zajednice, u vrijeme komunizma sviknute *na ulogu čuvarica nacionalnih identiteta*, danas, u posve novom ozračju, kroz međureligijski dijalog trebale prednjačiti, kazano riječima *Amina Maaloufa*, u

² Nacrt projekta svjetskog etosa predstavlja Küngova knjiga *Projekt Weltethos* (Piper, München 1990). Na hrvatskom je objavljena 2003. u okrilju izdavačke kuće Miob iz Velike Gorice (Hrvatska). Temeljni dokumenti projekta svjetskog etosa (uz popratna objašnjenja) nalaze se u: Hans Küng (Hrsg.), *Dokumentation zum Weltethos*, Piper, München 2002. Pozitivno viđenje i pristajanje uz svjetski etos ugledne osobnosti današnjice (iz svijeta religije, politike, gospodarstva i umjetnosti) izrazile su u: Hans Küng (Hrsg.), *Ja zum Weltethos*, Piper, München 1995. O ukorijenjenosti svjetskog etosa u islamskoj tradiciji govori predavanje voditelja ureda Zaklade za svjetski etos u Berlinu, prof. Martina Bauschkea, *Projekt svjetskog etosa s muslimanskog gledišta*, objavljeno u časopisu *Znakovi vremena* (broj 35/36) Naučnoistraživačkog instituta „Ibn Sina” (prijevod Alen Kristić).

³ Primjer prevođenja i primjene neopozivih smjernica na kojima počiva projekt svjetskog etosa u suvremenom kontekstu predstavljaju: a) u području svjetske politike i gospodarstva: Hans Küng, *Weltethos für Weltpolitik und Weltwirtschaft*, Piper, München 1997. (na hrvatskom jeziku tiskana je uz nekoliko članaka novijeg datuma u obliku dviju zasebnih knjiga: Hans Küng, *Svjetski etos za svjetsku politiku*, Intercon, Zagreb 2007. i Hans Küng, *Svjetski etos za svjetsko gospodarstvo*, Intercon, Zagreb 2007); Hans Küng (Hrsg.), *Globale Unternehmen – globales Ethos*, FAZ, Frankfurt am Main 2001; b) u području pojedinih znanosti i umjetnosti: Hans Küng/Karl-Josef Kuschel (Hrsg.): *Wissenschaft und Weltethos*, Piper, München 1998.

kroćenju identiteta. Trebale bi zajedno, upravo u ime načela ljudskosti, budno paziti da se naša posve opravdana ljudska potreba za pripadanjem i identitetom ne promeće u zavodljivo zlo *ubilačkog identiteta*. Pojasnimo to!

U *plemensko-predmodernom* shvaćanju identitet se promatrao kao statična, holistička, jednom zasvagda dana i nepromjenjiva veličina. Poricanjem višestrukosti ljudskih pripadanja, identitet se tako svodio *na jednu jedinu pripadnost* (često onu ugroženu) – nacionalnu ili religijsku – koju je potom čovjek morao zastupati netolerantno i bijesno, pa čak u ime takvog identiteta postati ubojica da bi zaštitio zajednicu sebi istih – „sveto mi” – od ugrožavajuće zajednice drugačijih – „zlog oni”. A predmodernom poricanje višestrukih ljudskih pripadanja, uključivalo je poricanje i zaborav pripadnosti na koju nas iznova podsjeća načelo ljudskosti – *pripadnost ljudskoj zajednici*, kazano jezikom vjere, svijest da su svi ljudi *jednako vrijedna i ljubljena djeca istog Boga*. Kada unutar identiteta – igri različitih pripadanja – izbljedi ova svijest, identitet postaje *ubilački*, kazano jezikom vjere, promeće se u lažno božanstvo (*idol*) koje, da bi preživjelo, traži ljudske žrtve. Bez svijesti da smo djeca istog Boga – članovi jedne ljudske obitelji – naš se identitet (*rodoljublje i domoljublje*) izobličuje u ugrožavanje drugih i poricanje Božjih zapovijedi – *vrhunski grijeh idolopoklonstva*. Budući da su kod nas rasprave o identitetu površne i do kraja otvorene politizaciji i ideologizaciji, vjerske bi zajednice kod nas zajedno trebale *čuvati i jačati svijest* o tome da svi pripadamo jednoj ljudskoj obitelji, odnosno da smo *svi djeca istoga Boga*, što je skopčano s uvjerenjem da upravo ta pripadnost unutar identiteta *posjeduje neporecivo prvenstvo (primat)* – sve druge pripadnosti, uključivo religijska i nacionalna, podređene su joj i manje vrijedne od nje. Dakle, to ne znači da bi sada vjerske zajednice trebale poricati naše različite pripadnosti (pa niti nacionalnu), nego pomoći da se sve one žive u skladu s načelom ljudskosti! Na taj bi način i kod nas zaživjelo *postmoderni primjereno shvaćanje identiteta* kao procesualne, klizajuće, promjenjive i hibridizirajuće tvorevine! Drugačije kazano, moramo zajedno započeti graditi *uključive identitete s propusnim granicama* (M. Volf), odnosno identitete sposobne za dijalog jer su izgrađeni i na onome što nas od drugih razlikuje. Drugi je od Boga darovana mogućnost obogaćenja i produblivanja vlastitog identiteta, što opet znači da za vjernike ne bi smio biti svet identitet nego čovjek: služenje i ljubav prema

bližnjemu (nevoljom pogođenom čovjeku) ima prednost pred očuvanjem identiteta!⁴

No, ništa manje važan zahtjev pred naše vjerske zajednice, odnosno međureligijski dijalog, stavlja *načelo uzajamnosti* koje je stoljećima potvrđivano i čuvano u gotovo svim religijskim i etičkim tradicijama u okrilju *zlatnog pravila: što želiš da drugi tebi čini, čini i ti drugome!* Očito je da se naše bosanskohercegovačko društvo preobrazilo u „*društvo sporenja oko prava*” u kojem odveć često pojedine skupine (nacionalne, religijske, političke ili ekonomske) *tvrdoglavo ustrajavaju pri svojim pravima protiv prava drugih*, ne priznajući istodobno, pogotovo ne prihvaćajući, *vlastite odgovornosti*, što vodi, kao što smo svjedoci, sukobima, podjelama i beskrajnim svađama, na koncu u bezakonje i kaos. Budući da u našem društvu vlada „*nekultura zahtjeva za pravima*”, skopčana s prezirom izvorne namjere ljudskih prava, vjerske su zajednice kroz međureligijski dijalog u ime *načela uzajamnosti* pozvane podsjećati da *na cjelovito ljudsko dostojanstvo* spadaju ne samo *ljudska prava* nego i *ljudske odgovornosti!* Vjerske bi zajednice morale dati važan doprinos prevladavanju *prevage prava nad odgovornostima* u svijesti građana BiH upozoravajući da nema prava bez odgovornosti, odnosno da se prava i odgovornosti unutar društva trebaju i moraju na plodonosan način nadopunjavati i jačati. Dakle, bitan sadržaj međureligijskog dijaloga kod nas moralo bi biti *buđenje dragovoljnog prihvaćanja odgovornosti kod vjernika* (i općenito u društvu) radi jačanja poštivanja i ostvarivanja ljudskih (nacionalnih, religijskih i svih drugih) prava. O tome na jedinstven način progovara *Opća deklaracija ljudskih dužnosti* InterAction Councila (gremija nekadašnjih šefova vlada i država) od 1. rujna 1997.⁵

Kultura nenasilja i strahopoštovanja pred svakim životom

Obvezu njegovanja kulture nenasilja i strahopoštovanja pred svakim životom projekt svjetskog etosa utemeljuje u prastaraj, svim religijsko-etičkim

⁴ Kršćane na to upućuje golotinja Rasketog na križu. Objaviti očinsku ljubav Božju i spasiti svijet, Isus je mogao tek nakon što je žrtvovao svoj identitet Sina Božjega (odrekao ga se i podijelio s drugima) i s ljubavlju prigrlio tuđi identitet, ljudskost ljudi kojima je bio poslan. Zato se kršćanima ljubav u simbolici križa (i Isusova života općenito) objavljuje kao prožimanje i obogaćivanje različitih identiteta, bez dokidanja i miješanja, za razliku od mržnje: narcisoidno-ustrašenog i grčevito-sebičnog kruženja oko vlastitog identiteta.

⁵ Hrvatski prijevod *Opće deklaracije ljudskih dužnosti* nalazi se u časopisu *Bosna Franciscana* (broj 26) sarajevske Franjevačke teologije na str. 283-288. kao i prijevod predavanja Hansa Künga *Ljudska prava i ljudske odgovornosti* na str. 243-249. (Prijevodi Alen Kristić)

tradicijama zajedničkoj, smjernici *Ne smiješ ubiti!* (pozitivno *Poštuj svaki život!*). Da je nasilje „etos našega doba”, pokazuje nam ne samo širenje nasilja diljem svijeta (povratak u plemensku prošlost i surovost predmoderne), nego i strahote našega posljednjeg rata, ne, doduše, vjerskog, ali su ga uvelike vodili ljudi koji su sebe smatrali istinskim vjernicima. Stoga bi kod nas središnje mjesto u međureligijskom dijalogu trebao biti ustrajni rad oko buđenja svijesti i odgoja vjernika s obzirom na *radikalnu nespojivost vjere i nasilja*. Posve je jasno da to neće ići bez pokajničkog priznanja naših vjerskih zajednica za krivnju koju one nose s obzirom na nasilje i ugnjetavanje drugih na našim prostorima (ne samo u posljednjem ratu), odnosno za pristajanje uz „mit otkupiteljskog nasilja” kojim se *u ime ideologije nacionalne sigurnosti posvećuje nasilje* (Budimo posve otvoreni: ne na isti način i u istoj mjeri!).

Pored toga bi, kroz međureligijski dijalog, valjalo sve religijske tradicije vrednovati i tumačiti iznova, posve u duhu nenasilja i mirotvorstva, kako bi sastavni dio duhovnosti naših vjernika postala spoznaja i duboko uvjerenje da Bog otkriven u nasilju, kako to uviđa Mardešić, nije Bog religije nego *idol politike i izgovor ideologije*. Ako i dalje budemo oslabljivali našu vjeru njezinim svođenjem na politiku, oruđe čisto biološkog nadživljavanja neprijatelja, ona će se od izvorno mirovnih poruka i dalje prometati u otvoreno djelovanje ratničkog. Pozivat ćemo se na Boga ne da bismo drugima činili dobro, nego da bismo opravdali vlastito zlo (radi sebe i svoje koristi). Dakle, odgovarajući na obvezu njegovanja kulture nenasilja kroz međureligijski dijalog trebalo bi pred naše vjernike stavljati *uzore nenasilja i mirotvorstva* iz svih religijskih tradicija kao primjere istinske vjere, ujedno ukazujući na svjedočanstva mirotvorstva i nenasilja *u svetim knjigama religija* nazočnih kod nas. Na taj bi način započelo, uz pomoć međureligijskog dijaloga, odgajanje vjernika *za aktivno mirotvorstvo i nenasilje* – javno svjedočenje u društvu – što bi kao posljedicu imalo stvaranje takvog moralnog ozračja u društvu u kojem bi nasilje postalo neprihvatljivo sredstvo za rješavanje društveno-političkih problema. Jedino tako naše religije u budućnosti neće pridonositi nasilju, bilo uvjeravajući sukobljene strane u apsolutnu ispravnost „svojih” i apsolutnu zloću „neprijatelja”, bilo sakralizirajući grupni identitet „svojih” i demonizirajući istovremeno onaj „neprijatelja”.

No, ništa drugačije nego diljem svijeta, ljudsko nasilje ni kod nas ne pogađa samo ljude nego i cjelinu stvorenog svijeta – *prirodu kao Božje dobro stvorenje*. Međureligijski dijalog kod nas ne bi smio ostati slijep za sve ubrzanije razaranje i nemilosrdno iskorištavanje našeg prirodnog blaga,

na koje imaju pravo i naši potomci, što pojedinim interesnim skupinama omogućava sramotno bogaćenje. Da se međureligijske zajednice suprotstave tome kroz međureligijski dijalog, odnosno budeći u vjernicima svijest odgovornosti za stvoreni svijet, u svetim spisima naših religija ima više nego dostatno prostora. U izvornom nadahnuću protumačene, govore o čovjeku kao namjesniku i suradniku Božjem na zemlji pozvanom ne da iskorištava i razara prirodu nego da je u duhu zajedništva s kozmosom čuva i trajno održava kao mjesto ljudskog prebivališta, čak, kako govore zadnje stranice Biblije, na koncu vremena i prebivališta Boga, kad zemlja treba postati *kozmički Božji bram*. U povijesti naših religija oduvijek su iznicale svetačke osobnosti obilježene ljubavlju prema prirodi shvaćenoj kao objava božanske ljepote, dobrote i mudrosti, nudeći nam primjer „*sakramentalne vizije svijeta*” koju kroz međureligijski dijalog valja oživjeti i kod nas.

Kultura solidarnosti i pravednog ekonomskog poretka

Obvezu njegovanja kulture solidarnosti i pravednog ekonomskog poretka projekt svjetskog etosa utemeljuje u prastaraj, svim religijsko-etičkim tradicijama zajedničkoj, smjernici *Ne smiješ krasti!* (pozitivno *Postupaj pravedno i pošteno!*). Čak i samo šutnja *pred socijalnom nepravdom*, naročito kad se razmaše u tolikoj mjeri kao kod nas, vjerske zajednice čini (*su*) *krivcima* za ovo društveno zlo koje uzrokuje čitav niz drugih poremećaja u društvu. Naravno, vjerske zajednice ne mogu prisiliti niti pojedince niti društveno-političke strukture na provođenje načela socijalne pravde. Međutim, zajedničkim javnim istupima međureligijske naravi vjerske zajednice mogu zastupati i oblikovati prosvjed ljudi pogođenih socijalnom nepravdom pred moćnicima, što tim ljudima, ionako težak položaj, obično ne dopušta. Uz to, vjerski poglavari, na temelju ugleda koji proizlazi iz njihove službe, pojedince u vladajućim strukturama (a kod nas je uglavnom riječ o javno deklariranim vjernicima) mogu ustrajno i oštro pozivati i javno podsjećati na obvezu izgradnje pravednog ekonomskog poretka – u ime općeg dobra, jednako kao i u ime volje Božje koja je, kako to uče sve vjerske tradicije, uvijek zaštitnički okrenuta socijalno ugroženim. Samo tako se može nadvladati *grešni jaz* između gotovo savršeno sročениh socijalnih nauka vjerskih zajednica i prakse vjerskih zajednica s obzirom na konkretno ostvarivanje i zalaganje za socijalnu pravdu. Na to bi vjerske zajednice trebala potaknuti *i radikalizacija religije* posvuda u svijetu, pa i

kod nas, jer je radikalizacija religije, kako to uviđaju suvremeni sociolozi religije, ustvari samo *vanjski znak dubokih socijalnih poremećaja* u društvu. Bez *psihološke slobode* (slobode od temeljnih ljudskih strahova – smrti, gladi i istrebljenja) i *socijalne slobode* (materijalne neovisnosti), nezamisliva je *politička sloboda ljudi*, a *politički neslobodni ljudi* izručeni su zlokočnim političkim manipulacijama, uključujući zlouporabu i radikalizaciju religije. Umjesto zabrinutosti za vlastiti materijalni probitak i opstanak, vjerske zajednice su kod nas pozvane da kroz međureligijski dijalog zagovaraju i proročki svjedoče vrijednosti socijalne pravde. Upiranje prstom vjerskih zajednica na nepravedne socijalne strukture ne mogu nadomjestiti, po sebi vrijedne, karitativne akcije. No, da bi to vjerske zajednice mogle činiti na vjerodostojan način moraju načela socijalne pravde i same provoditi – počevši od „svjetovnjaka” uposlenih u strukturama vjerskih zajednica, što kod nas uglavnom nije slučaj.

Da utemeljenje za sve to nije teško pronaći u svetim knjigama, podsjetimo samo na strasno zalaganje *poslanika Muhameda* za socijalnu pravdu (socijalna i općenito pravda središnja je krepost islama), na borbu *starozavjetnih proroka* za socijalnu pravdu ili na *svjedočanstvo Isusa* da se vjerodostojan govor o Bogu ne može rastaviti od djelatnog zalaganja za socijalno ugrožene. Kroz međureligijski dijalog, usmjeren socijalnoj pravdi, vjerske zajednice i kod nas mogu stvarati moralno ozračje u kojem više neće biti društveno-politički prihvatljivo zloupotrebljavanje gospodarske ili političke moći u svrhu bezobzirne borbe za vlast nego za služenje ljudima. Zar nije mudrost zajednička svim religijskim tradicijama *špasonosni uvid* da čovjek posvećen zgrtanju novca, isticanju i trošenju, na koncu gubi dušu, slobodu, spokoj i nutarnji mir – svoju ljudskost? Međureligijski dijalog usmjeren socijalnoj pravdi mogao bi nam pomoći da iznova otkrijemo smisao za umjerenost i skromnost kroz suosjećajnost s patnicima gurnutim na rub društva. U protivnom, odnosno ukoliko vjerske zajednice i međureligijski dijalog kod nas ostanu *i dalje nijemi pred rastućom socijalnom nepravdom*, ne samo da će vjerske zajednice biti sukrivci za socijalnu nepravdu (socijalnu bijedu većine građana BiH) nego će i svaka njihova riječ o ljubavi Božjoj u očima jednostavnih ljudi pogođenih socijalnom nepravdom biti uvreda i izraz dvoličnosti – *čin hule na Boga!* Sve će više razočaranih vjernika (i građana) potvrdno odgovarati na pitanje: *Je li šutnja vjerskih zajednica pred socijalnom nepravdom otrovni plod novca darovanog vjerskim zajednicama iz ruku moćnika obogaćenih kršenjem temeljenih načela socijalne pravde – naročito*

radničkih prava? A razočarani vjernici predstavljaju pristalice za kojima diljem svijeta tragaju radikalni vjerski pokreti!

Kultura tolerancije i življenja u istini

Obvezu njegovanja kulture tolerancije i življenja u istini projekt svjetskog etosa utemeljuje u prastaraj, svim religijsko-etičkim tradicijama zajedničkoj, smjernici *Ne smiješ lagati!* (pozitivno *Govori i djeluj u istini!*). Laž je temeljna duhovna bolest! Ne naziva Biblija zaludu đavla „ocem laži” i „zavodnikom”, a Isus učenike opominje da će ih samo istina osloboditi. Unatoč tome, kao i drugdje u svijetu, i kod nas je zavlada laž i prijevara povezana s dvoličnošću i obmanjivanjem. Za lažju na putu do vlasti i moći posežu poslovni ljudi i političari. Da bi prodali vijesti, medijski djelatnici. Predstavnici religija da bi obezvrijedili vjernike drugih tradicija i – dodvoravajući se politici – opravdali njihove progone. Kao da jedno od imena Božjih, u skladu sa svim religijskim tradicijama, nije istina, odnosno da sama istina, shvaćena osobno, nije sam Bog, istina koju unaprijed i zavrjednako ne posjeduje nitko!

Pogubnost posezanja za lažju kod nas se, međutim, naročito očituje u *pitanju prošlosti*, koju su narodi BiH doživjeli i upamtili na drugačiji način, između ostalog, jer su stoljećima živjeli u tri suživeća kulturna geta tek uz sporadičnu, uglavnom gospodarsku, komunikaciju (S. Džaja/Ž. Ivanković). Umjesto da danas radimo zajedno na prerađivanju zajedničke prošlosti, u ime bolje budućnosti i istinskog međusobnog poznavanja s onu stranu klišeja, a na temelju rezultata istinske, od laži oslobođene, historiografije, kod nas na sve strane vlada „*pohlepa za prošlošću*” (Ž. Ivanković), odnosno na sve se strane poseže za lažju kako bi se vlastita prošlost pokazala boljom nego što jest (do idiličnosti), a tuđa gorom nego što jest (do demoniziranja). Potom se prošlošću, *uljepšanom lažju*, koristi politika da obezvrijedi i zaniječe druge (politička mitologija).⁶

U ime istinoljubivosti, vjerske su zajednice kod nas pozvane kroz međureligijski dijalog oduprijeti se pošasti laži koja prožima sva područja našeg društvenog života. A opet iznova, valjalo bi vjerskim zajednicama krenuti od sebe. Vlastitim primjerom trebale bi započeti vlastitu povijest sagledavati i izlagati u svijetlu istine (Isusove tvrdnje da nas oslobađa

⁶ O *političkoj zlouporabi mita* u bosanskohercegovačkom društvu, a i šire, Željko Ivanković sjajno govori u knjizi eseja i studija *Tetoviranje identiteta*, koja je 2007. objavljena u Sarajevu u okrilju izdavačke kuće Rabić.

samo istina) priznajući otvoreno i pokajnički vlastita povijesna zakazanja (ne u duhu bolesnog mučenja samih sebe nego da bi neokrnjeno zasjala dobra koja su učinili). Na taj način mogle bi vjerodostojno zagovarati istinoljubivost u društvu gledano u cjelini. Vjerske zajednice pri tome ne bi izgubile na ugledu kako se pribojavaju mnogi, nego bi u „svijetu od stakla” (Ž. Mardešić) u kojem se više ništa ne može skriti zahvaljujući medijima, dobile uvelike na moralnom utjecaju.

U tome procesu dogodilo bi se još nešto bitno što je pokojni papa Ivan Pavao II. nazivao *čišćenjem (ozdravljanjem) sjećanja*. U slučaju da vlastitu prošlost počnu sagledavati istinoljubivo, vjerske zajednice će (a one su, podsjetimo, *rezervoari sjećanja* naroda na našim prostorima) početi razgrađivati pogubne mehanizme *zlopamćenja* – upornog sjećanja (i preuveličavanja) vlastitih gubitaka i patnji bez trunke svijesti o tuđoj patnji, naročito vlastitog udjela u krivnji za patnju drugih – što od zlopamćenja čini nepresušni izvor za političku instrumentalizaciju – pozivanje na osvetu i buđenje mržnje. Da je takav proces ozdraviteljske prirode, očituje se u njegovoj bolnosti i činjenici da iziskuje veliku hrabrost. Nema sumnje da bi vjerske zajednice čineći tako, naročito zajedno kroz međureligijski dijalog, stvarale takvo moralno ozračje u kojem bi se u našem društvu počela nadvladavati pošast laži – u politici, gospodarstvu, medijima i znanosti. Na čelu toga procesa trebali bi, uz vjerske poglavare, biti teolozi, vjeroučitelji, religijske i međureligijske tiskovine, a odgoj za istinoljubivost, posve jasno, započinje u obitelji i školi.

Kultura ravnopravnosti i partnerstva između muškaraca i žena

Obvezu njegovanja kulture ravnopravnosti i partnerstva između muškaraca i žena projekt svjetskog etosa utemeljuje u prastaraj, svim religijsko-etičkim tradicijama zajedničkoj, smjernici *Ne smiješ provoditi seksualni nemoral!* (pozitivno *Poštujte i ljubite jedni druge!*). Različiti oblici *spolnog iskorištavanja i diskriminacije* – jednog od najgorih oblika ljudskog poniženja – u porastu su kod nas čemu, pored socijalne bijede, uvelike pomaže naše *patrijarhalno nasljeđe* skopčano s podčinjavanjem i ponižavanjem žena od strane muškaraca (često uz primjenu nasilja), što se često opravdavalo nakaradnim izlaganjem vjerskih učenja. To se opet događa, što se ne smije zaboraviti, u sjeni iskustva posljednjeg rata – nerijetko su i ljudska tijela (ne samo ženska nego i muška) bila ratište, poligoni za seksualnu manifestaciju agresije.

Spolnost, izvorno stvaralačka i pozitivna snaga, kroz zlouporabe se sve češće, dakle, i kod nas očituje kao razorna i negativna snaga. Stoga niti vjerske zajednice, odnosno međureligijski dijalog kod nas, ne bi smio biti nijem pred porastom različitih oblika spolnog iskorištavanja i diskriminacije. Naravno, vjerske zajednice nemaju mogućnost, izuzev kad je riječ o vjerskim službenicima, spriječiti ili kazniti spolno iskorištavanje ili diskriminaciju. No, vjerske zajednice su pozvane, a to kroz konkretne oblike međureligijskog dijaloga mogu činiti zajedno, pomagati u oporavku i zaštititi žrtava seksualnog iskorištavanja i nasilja. Gotovo da i nema, pogotovo ozbiljna, projekta unutar naših vjerskih zajednica kojim se sustavno i stručno pomaže žrtvama silovanja iz posljednjeg rata ili žrtvama trgovine ljudima, ujedno seksualno iskorištavanjem. Pored toga što bi takvi oblici pomoći imali neprocjenjivo značenje za same žrtve, oni bi imali simboličko-proročko značenje i poticajnu snagu za ozdravljenje našeg društva kad je u pitanju suočavanje sa zločinima općenito i onima seksualne prirode počinjenim u zadnjem ratu ne samo nad ženama nego i na nad muškarcima.

Radeći na vrednovanju i tumačenju religijskih tradicija u duhu ravnopravnosti i partnerstva između muškaraca i žena, vjerske bi zajednice kod nas kroz međureligijski dijalog stvarale moralno ozračje u kojem bi društveno-politički seksualno iskorištavanje i diskriminacija postali neprihvatljivi – a ne bi se, što je apsurdno, nevine žrtve seksualnog nasilja i zlostavljanja osjećale krivima i bile pod pritiskom okoline. U tome bi veliki doprinos mogle dati upravo *teologinje* – u vlastitoj vjeri teološki obrazovane žene – koje bi, ukazujući na često prešućivan i zanemarivan doprinos žena razvoju svake pojedine religijske tradicije, mogle potaknuti razvoj samosvijesti i samostojnosti žena i to ne samo unutar vjerske zajednice nego i općenito u društvu – u ime nade da će u bosanskohercegovačkim obiteljima i društvu između muškaraca i žena zavladati uzajamna obzirnost i pomirljivost, odnosno ljubav umjesto spolnog posjedovanja i zlouporaba. U takvom ozračju bilo bi mjesta i za stare, a između roditelja i djece vladao bi odnos uzajamne brige, pažnje i poštovanja. Na koncu, vjerske zajednice u suvremenim raspravama o *seksualnoj orijentaciji* ne bi smjele postati žrtve *bojovno-ideološkog govora*, neovisno o dogmatskim učenjima pojedine vjerske zajednice glede toga pitanja. Seksualna orijentacija ne umanjuje ljudsko dostojanstvo pojedinca koje poriče bojovno-ideološki govor, često opravdavajući uporabu nasilja protiv pojedinaca „*sumnjive*

seksualne orijentacije". Naprotiv, vjerske su zajednice pozvane *bez ideološkog naboja* upozoravati na opasnosti povezane sa zlouporabom seksualnosti, ne odustajući pri tome od očuvanja ljudskog dostojanstva svakog pojedinca.

Prema ekumeni sućutnosti

Za očekivati je da će sve do sada izrečeno nametnuti pitanje što će vjerske zajednice i vjernike pojedince u svijetu i kod nas pokrenuti na ostvarivanje projekta svjetskog etosa. Pored uvida da bez ostvarivanja vrijednosti svjetskog etosa neće biti ni budućnosti ljudskog roda (uključujući i BiH), valja računati *na milost Božju* koju smo kao vjernici pozvani moliti za druge i za sebe. Ona će nas obuzeti, usuđujemo se ustvrditi imajući pred očima bosanskohercegovački kontekst, ako dopustimo da nas kao vjernike i ljude do u dubine našeg bića potrese *iskustvo tuđe patnje, sve tamo do patnje neprijatelja*. Vjerujemo da bi nas takvo iskustvo, proživljeno iskreno bez glume, nadahnulo da nepovratno krenemo zajedno u smjeru naznačenom projektom svjetskog etosa.

Uostalom, ako se zagledamo dublje u svete knjige tri monoteističke religije, kako to uviđa *katolički teolog J. B. Metz*, vidjet ćemo da je u njima spomen Boga izvorno povezan neraskidivo uz spomen tuđe patnje. Neporeciva je istina da su židovi, kršćani i muslimani kroz povijest odveć često spomen Boga koristili u posve suprotne svrhe – koristeći ga za buđenje i stabilizaciju mržnje i nasilja. No, ukoliko se vratimo na izvore vidjet ćemo da se u našim svetim knjigama ne krije „*jaki*” *moćno politički-monoteizam* (polazište antidemokratskih misli o nedopustivosti podjele vlasti, korijen zastarjelog patrijarhalizma i nadahnitelj političkog fundamentalizma s mišlju o prijateljima i neprijateljima) nego „*slabi*” *povrjedljivi i sućutni monoteizam*. Upravo je u njemu ukorijenjen govor o Bogu osjetljivom na patnju. Možda bismo tada uvidjeli da je jedini istinski način *življenja strasti za Boga ustvari sućutnost* – „opažanje tuđe patnje koje uzima udjela u njoj, kao djelatan spomen patnje drugih, kao pokušaj gledanja i vrednovanja samoga sebe očima drugih, naime onih drugih koji pate” umjesto dosadašnje u društvu i vjerskim zajednicama svenazočne „*tlapnje o vlastitoj nedužnosti*”.⁷

⁷ Usp. Johann Baptist Metz, *Prijedlog univerzalnog programa kršćanstva u doba globalizacije*, u: Teološke perspektive za XXI. stoljeće, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2006, str. 391-407.

Ako krenemo tim putem – vjerske zajednice i vjernici pojedinci – konačno ćemo započeti graditi u BiH „*ekumenu sućutnosti*” (J. B. Metz) koja će biti u stanju polučiti nemjerljive doprinose ozdravljenju i stvaranju boljeg društva unutar BiH.